

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Geographica 16(2021)

ISSN 2084-5456

DOI 10.24917/20845456.16.13

Karolina Nesterowicz

Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza, Rzeszów, Polska

Zmodernizowana przestrzeń architektury Szwajcarii

Streszczenie

Współczesna architektura Szwajcarii swoje początki zawdzięcza Le Corbusierowi, który był jej prekursorem. Modernizm, który został przez niego rozpoczęty charakteryzuje się estetyką puryzmu i wprowadzeniem w latach pięćdziesiątych brutalizmu. Próbował połączyć ludzką egzystencję ze społeczeństwem przemysłowym, budując Jednostkę Marsylską. Współczesna architektura to unowocześnienie architektury historycznej oraz postawienie człowieka w centrum miejskiej przestrzeni.

Oprócz Le Corbusiera modernistycznym architektem jest Peter Zumthor, Aldo Rossi, Mario Botta, Anette Gigon i Mike Guyer, Jacques Herzoga i Pierre de Meuron, Roger Diener czy Max Frish. Wielu szwajcarskich architektów przyczyniło się do stworzenia budowli, które miały służyć jako przestrzeń dla społeczeństwa, na przykład: muzea, uzdrowiska, budynki użytku publicznego. Używane materiały budowlane to beton, drewno i szkło, które umożliwiają stworzenie przemyślanej, oryginalnej i ponadczasowej architektury. Zdaniem wielu, architektura Szwajcarii została zaprojektowana idealnie pod jej kulturę i pejzaż. Należy przy tym pamiętać, że architekturę tworzą ludzie, posługując się swoją pomysłowością, wyobraźnią i wizją zagospodarowania danej przestrzeni. Przy projektowaniu każdemu twórcy powinna towarzyszyć oryginalność i kreatywność, która będzie określać ich styl projektowania, pozwoli im wyróżniać się na tle innych. Podczas tworzenia jednak powinien zachowany zostać pewien rytm, aby w efekcie końcowym nie powstał chaos czy też totalna abstrakcja. Projekty unowocześniają historyczną architekturę, nie zaburzając i nie zmieniając drastycznie jej charakteru. Wzniesione budowle wzbogacają i ożywiają szwajcarski skansen łagodnymi kontrastami i nowoczesnymi akcentami. Opisany kraj posiada przykłady każdego ważnego kierunku w europejskiej architekturze. Miasta i wsie zachowały wiele z ich osadniczej struktury. Jednymi z ciekawszych atrakcji architektonicznych są budynki mieszkalne, prezentujące oryginalne i regionalne cechy charakterystyczne dla Szwajcarii.

Switzerland's modernized architectural space

Abstract

Contemporary Swiss architecture owes its origins to the architect Le Corbusier, who was its precursor. The modernism that was started by the architect is characterized by the aesthetics of purism and the introduction of brutalism in the 1950s. He tried to combine human

existence with industrial society by building the Marseille Unit. Contemporary architecture is a modernization of historical architecture and putting people at the center of urban space. Apart from Le Corbusier, the modernist architects include Peter Zumthor, Aldo Rossi, Mario Botta, Anette Gigon and Mike Guyer, Jacques Herzoga and Pierre de Meuron, Roger Diener, and Max Frish. Many Swiss architects contributed to the creation of buildings that were to serve as spaces for society, for example: museums, spas, public buildings. The building materials used are concrete, wood and glass, which enable the creation of thoughtful, original and timeless architecture. According to many, the architecture of Switzerland was designed ideally for its culture and landscape. It should be remembered that people create architecture, using their ingenuity, imagination and vision of developing a given space. While designing, each creator should be accompanied by originality and creativity, which will define their design style, allow them to stand out from the others. When creating, however, a certain rhythm should be kept so that in the end there is no chaos or total abstraction. The projects modernize the historical architecture, without disturbing or changing its character drastically. The erected buildings enrich and enliven the Swiss open-air museum with gentle contrasts and modern accents. The described country has examples of every important direction in European architecture. Towns and villages have retained much of their settlement structure. One of the most interesting architectural attractions are residential buildings, presenting original and regional features characteristic of Switzerland.

Słowa kluczowe: architektura; architekci; modernizm; Szwajcaria.

Keywords: architecture; architects; modernism; Switzerland.

Otrzymano: 22.06.2021

Received: 22.06.2021

Zaakceptowano: 08.09.2021

Accepted: 08.09.2021

Sugerowana cytacja / Suggested citation: Nesterowicz, K. (2021). Zmodernizowana przestrzeń architektury Szwajcarii, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 16, 202–211, doi: 10.24917/20845456.16.13

Wstęp

Architektura (łac. architectura, od architector, „buduję” z gr. archi „naczelný” i tekton „budowniczy”) – to ogół obiektów materialnych, tworzonych przez człowieka, trwale związanych z określonym punktem powierzchni Ziemi służących zaspokojeniu jego potrzeb osobistych jak i społecznych” (Słownik terminologiczny..., 2003).

Dzieła architektury, stanowiąc część składową konkretnej kultury, są jednocześnie jej owocem, wynikiem pracy twórcy w tejże kulturze zakorzenionego i w niej ukształtowanego. Są materialnym przejawem zdobyczy myśli technicznej i humanistycznej danej epoki (Tejszerska, 2015).

Każdy region, każdy kraj posiada swój styl tworzenia, projektowania budynków. Każdy styl zawiera między innymi konkretne materiały budowlane, paletę kolorów, której architekt musi się trzymać czy też charakterystyczne elementy. Architekturę tworzą ludzie, posługując się swoją pomysłowością, wyobraźnią i wizją zagospodarowania danej przestrzeni. Przy projektowaniu każdemu twórcy powinna towarzyszyć oryginalność i kreatywność, która będzie określać ich styl projektowania, pozwoli im wyróżniać się na tle innych. Podczas tworzenia jednak powinien

zachowany zostać pewien rytm, aby w efekcie końcowym nie powstał chaos czy też totalna abstrakcja. Powinno być to tło do życia codziennego, które nie może wywołać zbyt dużej kontrowersji. Jak widać, wejście w świat związany z tworzeniem budynków, budowli i obiektów budowlanych jest ciężkim wyzwaniem.

Podjęte w tym artykule rozważania mają na celu przybliżyć współczesną architekturę Szwajcarii, przedstawić znanych architektów i ich wyróżnione projekty, które zachwycają rozpiętością i różnorodnością od gór aż po równiny.

Na podstawie obserwacji i analizy można przyjąć tezę, że architektura szwajcarska jest tą, którą charakteryzuje ponadczasowy styl.

Zmodernizowana przestrzeń architektury szwajcarskiej

Szwajcaria jest krajem malowniczym, biorąc pod uwagę jej kulturę i krajobraz. Państwo to nie posiada dostępu do morza, Alpy zajmują południową, południowo-zachodnią oraz wschodnią część kraju.

Szwajcaria posiada typowe przykłady każdego ważnego kierunku w europejskiej architekturze, chociaż skala jest bardziej skromna. Mimo wszystko, w szwajcarskiej historii brakuje potężnych władców, którzy stawiali sobie pomniki. Z drugiej strony, patrząc na 200 lat pokoju, odnajduje się tu obszerny zasób kulturowych skarbów, które są wciąż utrwalane. Całe miasta i wsie zachowały wiele z ich osadniczej struktury. Miasto Berno, przyjęte do UNESCO jako część dziedzictwa ludzkości, jest jednym z wielu tego przykładów. Dlatego też Szwajcaria zyskała reputację skansenu.

Ciekawe atrakcje architektoniczne w kraju obejmują budynki mieszkalne, które prezentują wyjątkowe, regionalne cechy charakterystyczne dla Szwajcarii. Budynki warte poznania to kamienne domy w Ticino, domy w Engadynie, osiedla w Walser, domy z muru pruskiego we wschodniej Szwajcarii, domy w Appenzell, berneńskie chaty i domy w górach Jury. Miłośnicy historii nie są jedynymi, którzy znajdą wiele interesujących obiektów w Szwajcarii. Od początku XX w. narodziło się kilku odważnych i wizjonerskich architektów, którzy zdobyli światowy rozgłos. Wiele z ich dzieł wzbogaca i ożywia Szwajcarię łagodnymi kontrastami i nowoczesnymi akcentami (Współczesna szwajcarska architektura...).

Architektura współczesna rozwija się od lat 20. XX wieku. Skupia się na odrodzeniu architektury historycznej, ochronie środowiska oraz egzystencji człowieka. W życiu miejskim, człowiek powinien być w centrum, a jego tłem jest architektura i życie miejskie.

Szwajcarię zmodernizował Le Corbusier, a właściwie Charles-Édouard Jeanneret-Gris. Nazwany został ojcem modernizmu i najważniejszą osobą we współczesnej architekturze.

Można się zastanowić czy Le Corbusier jest największym architektem XX wieku. Niektórzy, o krytycznym nastawieniu jak Lewis Mumford, powiedzieliby „tym gorzej dla dwudziestego wieku” – tak Charles Jencks rozpoczyna wstęp do swojej książki pt. *Le Corbusier – Tragizm Współczesnej Architektury* (Jencks, 1982).

Architekt dwukrotnie wpłynął na kształt współczesnej architektury. Wprowadził estetykę puryzmu, program czystej formy, porządkującej wizję rzeczywistości na miarę „wieku maszyny”. Stosowano pastelową gamę barwną i kompozycję

złożoną z płaskich, płynnie zrytmizowanych form geometrycznych. Była to sztuka o rygorystycznej dyscyplinie formalnej.

Le Corbusier stosował te zasady we własnych założeniach projektowych. W wydawanym piśmie „Espirit Nouveau” propagował sztukę puryzmu i ściśle wiązał ją z nowoczesną architekturą (Markowski, 2005).

W latach 50. zapoczątkował brutalizm, czyli założenie, że najważniejsze są: przestrzeń, konstrukcja i uwrażliwienie na właściwości zastosowanych materiałów.

Budowę Jednostki Marsylskiej próbował połączyć ludzką egzystencją ze społeczeństwem przemysłowym. Ciężko było mu pozyskać akceptację dla swoich koncepcji w Szwajcarii. Większość jego prac została wykonana za granicą. Jednak pierwsze i ostatnie dzieła znajdują się w Szwajcarii. Na poniższej fotografii przedstawiono Jednostkę Marsylską (fot. 1).

Fot. 1. Jednostka Marsylska

Źródło: fot. Tomasz Sachanowicz

Aldo Rossi to jeden z czołowych przedstawicieli ruchu postmodernistycznego, uważany dzisiaj za przedstawiciela postmodernizmu, sam określał się premodernistą (Rossi i in., 1982). W projektowaniu sięgał do historycznych kanonów, bez „przymrużenia oka”. Pracował też jako profesor wizytujący i wykładowca w Szwajcarskim Federalnym Instytucie Technologii (ETH) w Zurychu. Stworzył kontrasty z opisaną jako „brutalizm” architekturą Le Corbusiera. Aldo Rossi posiadał swoje założenia o autonomii architektury, był analitycznie zaangażowany z miastem oraz skupiony na kwestiach typologicznych, co wpłynęło na emancypację architektury niemiecko-szwajcarskiej z drugiego ruchu modernistycznego po 1945 r.

Współcześni architekci

Rozwój współczesnej architektury szwajcarskiej nastąpił dzięki wielu znakomitym architektom. Wcześniej już wspomniany ojciec architektury współczesnej Le Corbusier, nazywany również „papieżem modernizmu”, wzywał do radykalnych zmian w architekturze, które widział jako logiczną konsekwencję szybkiego postępu technologicznego i przemiany stylu życia. Jako ważny teoretyk architektury, brał pod uwagę misję architektury jako produkcji doraźnego środka, funkcjonalnych i opłacających się projektów. W okresie 20 lat XX wieku Le Corbusier określił pięć punktów, jako istotne cechy nowej architektury. Przyjął możliwości nowej techniki swojej ery. Używał żelbetonu, stali i prefabrykowanych części w budynkach o zupełnie nowym stylu. To właśnie Le Corbusier należał do pokolenia, które tak wyraźnie wyartykułowało niezgodę na spuściznę XIX-wiecznych miast, przeludnionych, z chaotyczną zabudową, bezładnych i niefunkcjonalnych. Proponował bezkompromisowe rozwiązania, a wśród nich m.in. rezygnację ze starej zabudowy, z zachowaniem jedynie najcenniejszych osiągnięć architektonicznych. Wprowadził określenie domu „jako maszyny do mieszkania”, proponując łączenie w jednym funkcji rekreacyjnych i mieszkalnych, gdzie wszelkie elementy są zaprojektowane racjonalnie, z dbałością o każdy szczegół (Mońka, 2012).

Peter Zumthor to szwajcarski wykładowca architektury. W 2009 roku zdobył Nagrodę Pritzкера, studiował architekturę wewnątrz w Pratt Institute w Nowym Jorku. Bardzo ważna dla jego początkowego doświadczenia była praca jako stolarz.

Według M. Guernieri, Zumthor zrealizował kilkanaście projektów, które są punktami odniesienia dla współczesnej architektury. Jego budynki badają dotykowe i sensoryczne cechy przestrzeni i materiałów. Z kolei Kubler podkreślał, że architektura Zumthora charakteryzuje się „silnym związkiem z miejscem, a w pierwszych realizacjach opiera się na formach i typach historyzowania”. Przykładami są dom Rath w Haldenstein i szkoła Churwalden, konstrukcje ochronne i dachowe rzymskiego miejsca Coira i jego własne studio w Haldenstein. Później Zumthor rozwinął osobisty styl „wielkiego conceptualnego i wykonawczego rygoru”, bezpośrednio konsekwencję jego teoretycznych i krytycznych refleksji, zawsze zachowując wyjątkową dbałość o szczegóły i materiały. O jego przemysłeniach Treccani mówił „odniesienia do archetypicznych form i innowacyjnych podejść tworzą oryginalną syntezę, nigdy nie popadając w bezinteresowny nacisk”. Słynne Termy Vals (fot. 2) i szwajcarski pawilon na Expo 2000 w Hanowerze, wykonane głównie z drewna, wyróżniają się ich sugestywnym wpływem. W Austrii stworzył Muzeum Sztuki Współczesnej KUB.

Fot. 2. Termy Vals

Źródło: fot. Andrea Ceriani

Mario Botta to kolejny wybitny szwajcarski architekt i projektant. Swój pierwszy budynek zaprojektował w wieku szesnastu lat. Jest przedstawicielem neomodernistycznego regionalizmu. Jeden z czterech architektów tesyńskich określanych mianem „czterech muszkietierów” (Snozzi, Vacchini, Galfetti i Botta), współtworzących fenomen w architekturze europejskiej końca XX wieku, zwany „szkołą tesyńską” (Wikipedia). W swoich projektach stawiał na proste, geometryczne kształty z wykorzystaniem przestrzeni, na naturalne, trwałe, wytrzymałe materiały i wielką plastyczność. Skupiał się na obszarze, świetle, symetrii i grawitacji, które wprowadzają uporządkowaną przestrzeń.

W latach 70. i 80. XX wieku architekt z Ticino – Mario Botta zaprojektował kilka domów, do realizacji których użyto drobnowymiarowych elementów w postaci betonowych bloczków. Ich estetyczne własności pokazane zostały głównie w zewnętrznej formie budynków, choć w kilku przypadkach architekt ujawnia naturę tego materiału również we wnętrzach mieszkalnych. Surowość i chropowatość odsłoniętego budulca w połączeniu z wyrazistością detalu, powstałego przez zaprojektowanie różnorodnych sposobów wiązań elementów w strukturze muru, podkreślają indywidualny charakter tej architektury. Nie jest on koniecznie brutalny, ale aspiruje do pewnej geometrycznej prostoty (Bigaj, 2009).

Wizualne i konstrukcyjne własności betonu ten szwajcarski architekt mógł poznać zapewne przy okazji zetknięcia się z twórczością i realizacjami swych nauczycieli, którzy zapisali się już doniośle na kartach historii współczesnej architektury betonowej. Wystarczy wspomnieć, że rozpoczął studia pod kierunkiem Carla Scarpy w Instituto Universitario di Architettura w Wenecji, pracował z Le Corbusierem przy

jego ostatnim projekcie (Szpital w Wenecji), a pod koniec studiów współpracował z Louisem Kahnem (Gossel i in., 2006).

Max Frisch był jednym z najsłynniejszych pisarzy szwajcarskich oraz architekt. Ukończył studia architektoniczne w Szwajcarskim Federalnym Instytucie Technologii ETH. Jako architekt zasłynął z Letzigraben, czyli basenu odkrytego w Zurychu. Dzięki temu projektowi wygrał architektoniczny konkurs miasta Zurych w 1943 roku. Bad Letzigraben jest jedynym budynkiem publicznym Frischa i z jego walorami projektowymi jest uważany za projekt referencyjny z architektoniczno-historycznego punktu widzenia (Lichtenstein, 2007). Otworzył własne biuro architektoniczne, w sumie zaprojektował kilkadziesiąt dobrych budynków.

Annette Gigon i Mike Guyer to dwójka architektów, która połączyła swoje siły, zakładając własną działalność pod nazwą Gigon/Guyer Architects w 1989 roku. Ich firma szybko przyciągnęła międzynarodową uwagę projektami muzealnymi, takimi jak Muzeum Kirchnera w Davos, Muzeum w Winterthur (fot. 3), Kunstmuseum Appenzell lub Muzeum Archeologiczne i Park w Kalkriese koło Osnabrück w Niemczech. Dodatkowo wypracowali nowe rozwiązania zarówno dla ekskluzywnej, jak i opłacalnej architektury. Budynki tych absolwentów ETH spotkały się z międzynarodowym podziwem i zainteresowały szeroką publiczność.

Fot. 3. Muzeum w Winterthur

Źródło: fot. Ivo Scholz

Herzog & de Meuron to szwajcarskie biuro architektoniczne, którego założycielem są Jacques Herzog i Pierre de Meuron. Ci dwaj architekci ukończyli ETH, rozpoczęli działalność w 1978 r. Odtąd otworzyli oddziały w Londynie, Monachium, Barcelonie, San Francisco i Tokio. Lista ich architektonicznych osiągnięć jest długa.

Herzog & de Meuron zostali nagrodzeni Pritzker Architecture Prize. Jury nagrodiło ich pełne pasji podejście do szerokiej gamy architektonicznych rozwiązań i użycia materiałów.

Przykładem może być użycie koszy szańcowych jako elementu ozdobnego fasady budynku. Zostały one użyte przy Winiarni Dominus w Napa Valley, California (fot. 4), co było pierwszym zagranicznym projektem Herzog & de Meuron. Równie wspaniałe projekty powstały w Szwajcarii, np. St. Jakob Park w Bazylei zawierający stadion piłkarski, a także największe w mieście centrum handlowe, muzeum FCB oraz dom spokojnej starości, czy Schaulager art center łączący w sobie funkcje muzeum, magazynu sztuki i instytut badawczy.

Fot. 4. Winiarnia Dominus w Napa Valley

Źródło: fot. Margherita Spiluttini

Diener & Diener to firma architektoniczna z siedzibą w Bazylei w Szwajcarii powstała w 1942 roku. Druga generacja Diener & Diener działa od 1980 roku. Biurem w Bazylei, wraz ze swoją spółką w Berlinie, od 2011 roku kieruje Roger Diener wraz z Terese Erngaardem, Andreasem Rüedi i Michaeliem Rothem. W projektach szczególną uwagę zwracają na historię i nowoczesność, rozwijają nowe rodzaje budynków. Już w pierwszym projekcie osiedla mieszkaniowego w Kleinbasel i budynków mieszkalnych w St-Alban-Tal stosowali wcześniej wymienione cechy.

Firma połączyła harmoniczny XIX-wieczny budynek z współczesnymi elementami wystroju, rozbudowując Szwajcarską Ambasadę w Berlinie.

Diener & Diener skupiają się na tworzeniu nowych typów budynków, przykładem jest budynek uniwersytecki w Malmo (fot. 5) czy też Memorial de la Shoah w Drancy.

Fot. 5. Budynek uniwersytecki w Malmo

Źródło: fot. Åke E:son Lindman

Zakończenie

W niniejszym opracowaniu została przedstawiona współczesna architektura Szwajcarii, ze szczególnym zwróceniem uwagi na to, jak została zapoczątkowana, na czym się skupia oraz kto ją rozpoczął.

Każdy z wymienionych architektów, mimo posiadania własnego stylu projektowania, starał się przestrzegać podstawowych zasad związanych z modernizacją architektury, pokazując przy tym jak można być oryginalnym mimo narzuconego schematu. Jak wcześniej wspomniano, w tej branży ważna jest kreatywność i niepowtarzalność – i to właśnie tym wyróżniły się opisane biura projektowe i projektanci.

Szwajcarska architektura współczesna wyróżnia się przede wszystkim materiałami, z jakich jest tworzona oraz dla kogo. Są to budynki dla ludu, dla wszystkich bez wyjątku, aby każdy mógł nacieszyć oko pięknymi budowlami. Wielu z wymienionych architektów tworzyło m.in muzea czy uzdrowiska.

Materiałami są beton, drewno i szkło, które dają finalnie, co potwierdza przyjętą we wstępie tezę, oryginalne i przemyślane ponadczasowe budowle.

Realizowane projekty świetnie wpasowują się w krajobraz, tworząc tło dla malowniczych terenów, a poprzez wykorzystanie odpowiednich materiałów budowlanych i palety kolorystycznej wręcz upiększają naturalne środowisko.

Zdaniem wielu, architektura Szwajcarii została idealnie zaprojektowana pod jej kulturę i pejzaż.

Bibliografia

- Bigaj, P. (2009). Dekoracyjne użycie betonowych bloczków w manierystycznej architekturze domów jednorodzinnych Mario Botty. *Architektura – Czasopismo Techniczne 3-A*, 4.
- Binder, U., Geering, P. (2007). *Freibad Letzigraben*. Zürich: Wydawnictwo Neue Zürcher Zeitung, 97.
- Gossel, P., Leuthauser, G. (2006). *Architektura XX wieku*. Koln: Taschen/TMC Art.
- Jencks, Ch. (1982). *Le Corbusier – tragizm współczesnej architektury*. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe.
- Lichtenstein, C. (2007). *Die Architektur des Bades Letzigraben*. Zürich: Wydawnictwo Neue Zürcher Zeitung.
- Markowski, A. (2005). *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 126–127.
- Mońka, M. (2012). *Le Corbusier – najbardziej wpływowy architekt w dziejach*. <https://www.designalive.pl/ikony-designu-le-corbusier-najbardziej-wplywowy-architekt-w-dziejach/>.
- Rossi, A., Portoghesi, P. (1982). Interview by Antonio de Bonis. *Architectural Design*, 52, 14.
- Słownik terminologiczny sztuk pięknych* (2003). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 19.
- Tejszerska, A. (2015). *Współczesna architektura sakralna na tle ponowoczesnych tendencji kulturowych*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 55.
- Współczesna szwajcarska architektura*, pozyskano z: <https://www.myswitzerland.com/pl/planowanie/o-szwajcarii/szwajcarska-sztuka-i-scena-kultury-wspoczesna-szwajcarska-architektura/>
- Wikipedia, wolna encyklopedia – Mario Botta, pozyskano z: https://pl.wikipedia.org/wiki/Mario_Botta

Notka biograficzna o autorze: Karolina Nesterowicz, studentka II roku Architektury Politechniki Rzeszowskiej im. Ignacego Łukasiewicza, Wydziału Budownictwa, Inżynierii Środowiska i Architektury.

Biographical note of author: Karolina Nesterowicz, Second-year student of Architecture at the Rzeszów University of Technology Ignacy Łukasiewicz, Faculty of Civil Engineering, Environmental Engineering and Architecture.

ORCID: 0000-0003-0872-0654

e-mail: 165726@stud.prz.edu.pl